

عبدالممد حسینی
گروه فرهنگ و هنر

دینی‌نا دارد. از همین روست که هنگام شنیدن صدای آبخار یا یک پرندۀ، برای لحظاتی مسح می‌شوید و ذوقی درون شما برای هم‌آوایی با این نغمه‌های طبیعی فوران می‌کند. گاهی به نظر می‌رسد موسیقی و مذهب در مقابل یکدیگر نیند؛ ولی تاریخ بشر نشان می‌دهد نخستین تمناهای بشر از پروردگار نیز آهنگین بوده و ادبیات وپژه‌ای داشته که نمونه بارز آن دعا‌های حضرت آدم در قرآن کریم است.

موسیقی دینی، عنصر ناشناخته‌ای در کشور

هوشنگ جاوید، پژوهشگر موسیقی نواحی و آیینی درباره درباره موسیقی دینی به جام‌جم می‌گوید: موسیقی دینی ما یک عنصر ناشناخته‌ای در کشور است. حجم بزرگی از موضوعات اخباری و آگاهی‌بخشی به مردم از طریق آوازهای آهنگین انجام شده است. به عنوان مثال آذان، یک پرچم صوتی در جهان اسلام است. مقایسه کنید با دین مسیحیت که با ناقوس تلاش دارد این کار را انجام دهد. البته آنها آوازهای کلیسایی دارند و ما نیز نبایش‌ها، مناجات‌ها، سحرخوانی‌ها، مولودی‌ها، دعاخوانی، قرانت و تلاوت‌های قرآن مجید نیز داریم. جاوید ادامه می‌دهد: درعین حال در اسلام مذاهب شیعه و سنی داریم و در مذهب شیعه، موضوع موسیقی تحله‌های فلسفی نیز به تنوع این اقسام اضافه می‌کند. البته اشتراکاتی در موسیقی ادیان نیز وجود دارد، مانند ذکرخوانی، ذکر را همه ادیان جهان انجام می‌دهند. برخی از اذکار ما ساعتی یا حتی روزانه است و برخی دیگر توسل‌گونه است و هرکدام با نغمه‌های متفاوت آواری اجرا می‌شود که ویژه جهان اسلام است.

چاووشی خوانی، آموزه‌ای از قرآن

این پژوهشگر درباره تأثیرپذیری موسیقی مذهبی ایران از آموزه‌های قرآن بیان می‌کند: در ایران این‌گونه‌ها پیشرفت‌های خیلی خوبی داشته است. مثلا، خداوند در سوره حج فرموده که برای جلب مردم به سمت خانه خدا بانگ برزن. ایرانیان نیز به سبب اهمیت تعمیق درقرآنی و ترویج این فعل فارخوانی، شاخه‌های متفاوتی به نام چاووشی را تولید کردند. از این نظر وقتی می‌خواستند کار خیر یا فعالیتی که نیازمند همیاری است، انجام دهند، از چاووش خوانی استفاده می‌کردند. بنابراین هنگام درو یا حتی باد دادن گندم نیز این کار را انجام می‌دادند. از همین رو برای سفر کربلا یا مشهد به همان نسبت که چاووش حج را ایجاد کرده بودند، چاووش خوانی ویژه‌ای اجرا می‌کردند. جاوید تصریح می‌کند: در کنار این نمونه‌ها، آیین‌های دیگری مانند هنر تعزیه‌خوانی و شبیه‌خوانی پدید آمده که باز هم شاهد استفاده از هنر چاووش خوانی هستیم. البته برخی چاووش‌های شبیه‌خوانی ما تفاوتی خاصی با دیگر چاووش‌ها دارد و نمایانگر اختصاصات و رموز موسیقی ماست که هنوز نیز شناخته نشده است.

تکمیل پازل موسیقی ایرانی با موسیقی آیینی

اغلب به نظر می‌رسد این نغمه‌ها جوشی و بدون تدوین هنری بوده؛ ولی پژوهش‌های موسیقی آیینی قطعات مهمی از پازل موسیقی ایرانی را به نامشان می‌دهد که می‌تواند به عنوان حلقه‌های گمشده موسیقی ملی ایران به‌شمار رود. جاوید با اشاره به این امر بیان می‌کند: وقتی به این آنبوه آوازی و نغمات برمی‌خوریم، متوجه می‌شویم چه‌اندک روی مسائل دستوری آن کار کردیم. چون من در طول این سال‌ها به رساله‌هایی برخوردم که گوئی اساسا مختص موسیقی مذهبی نوشته شده است.

خبر

سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی و سازمان صنایع و معادن رضوی همراستا با سیاست‌گذاری‌های آستان قدس رضوی در اهتمام به امور مناطق کم‌برخوردار در اقدامی مشترک شصتمین کتابخانه امام رضا(ع) در کشور را افتتاح کردند.

این کتابخانه در روستای مجد در جوار مرقد بی‌بی نجمه خاتون از نوادگان امام سجاد(ع) در منطقه رقه از توابع

افتتاح شصتمین کتابخانه آستان قدس رضوی

جاوید به‌تأثیر دین مبین اسلام در تحول موسیقی ایرانی می‌پردازد و می‌گوید: در اقوام ایرانی، هنری به نام مناقب‌خوانی داریم. این هنر در تاریخ گذشته ایران، دوران ساسانی، ستایش پاکان و نیکان نام داشت. این هنر پس از اسلام به نام عربی مناقب‌خوانی تبدیل شد و به‌صورت ستایش فاخری در مورد آئمه جلوه می‌کند و نکته جالب این که در این آثار هم بین اهل سنت و شیعه از نظر مفاهیم درون متنی تفاوت خاصی وجود دارد، چراکه این آثار اگر باتوجه‌به مفاهیم درون متنی بررسی شوند، تفاوت‌هایتر دیده می‌شوند.

امام رضا(ع) پرورنده فرهنگی ایران را باز کرد

تعلق خاطر ایرانیان به حضرات معصومین، امری یگانه باگستره‌ای وسیع است. این رابطه خاص چنان ابعاد متفاوتی دارد که تمام شئون زندگی ایرانی را دستخوش تحول کرده است. مهم‌ترین فصل این ارتباط ناشی از سفر سیاسی اجباری امام رضا(ع) به ایران توسط مامون است و بعد از حدود ۱۲۰۰سال هنوز برجسته‌ترین مولد خلق آثار هنری مذهبی در این سرزمین باستانی است. جاوید بیان می‌کند: امام رضا(ع) به ایران آمد، یک برکت وجود او و برکت دیگر، حضور او برای ما بود و یک فایل بزرگ در زمینه نشان دادن ارادت به امام رضا(ع) در پرورنده فرهنگی ایران باز کرد. این ارادت یک‌جایی با آواز و در جایی دیگر با ساز و آواز نشان

آوازهای رضوی در فرهنگ مردم ایران جلوه شکوه استعداد‌های موسیقی بومی در حریم عشقی آسمانی است که پایانی ندارد. این سبک شگفت از موسیقی نه‌تنها شعر، خواننده و ساز، بلکه هنر موسیقی را باز تعریف می‌کند

داده شده که بسیار متنوع است. یک فایل از گستره موسیقی رضوی فقط تعریف و بارگاه حرم حضرت رضا(ع) است که شامل آستان‌بوسی، شکل‌های مختلف زیارت است و تبدیل این افعال به‌صورت آواز و موسیقی خود به‌تأیهای هنر بزرگی است.

حتی امروز نیز تصور این‌گستره تولید با این کیفیت درخشان در هنر موسیقی ایرانی تامل‌برانگیز است؛ لیکن از آن مهم‌تر بی‌توجهی به دستاوردهای شناخت موسیقی رضوی است. جاوید درباره نتایج پژوهش‌های میدانی در حوزه موسیقی در آیین‌ها رضوی می‌گوید: به مجموعه پژوهش‌هایی که انجام دادم به‌طورکلی هشت عنوان دسته‌بندی شده یا شواهد صوتی و تصویری جمع‌آوری شده است. این عنوان‌ها عبارتند از حرم و بارگاه، مرآئی‌رضوی، مولودی رضوی، چاووش‌های رضوی، سلام‌خوانی رضوی، توسل‌خوانی رضوی، مددخواهی، دوبیتی‌خوانی است.

آوازهای رضوی در فرهنگ مردم ایران

نبود عزم جدی برای حفظ و نگهداری این ذخایر گرانتدر فرهنگی از ابرچالش‌های فرهنگی اقتصادی است که نیاز به بازنگری جدی برنامه‌های کلان دارد. درواقع ما تنها با قله یک کوه یخی روبه‌رو هستیم و بخش بزرگی از این میراث در خطر نابودی جدی است. جاوید عنوان می‌کند: نه‌تنها درباره آوازهای رضوی؛ بلکه درباره تمام ۱۴ معصوم همچون آوازهای مهدوی این شرایط وجود دارد، البته شاید گستره

شهرستان بشرویه به بهره‌برداری رسید. با افتتاح این مجموعه روستاهای خانیک، یگی، مجد، رقه از توابع بخش ارسک با مجموع جمعیتی حدود ۸۰۰۰ نفر از خدمات کتابخانه امام رضا(ع) بهره‌مند خواهند شد. ساختمان کتابخانه مذکور توسط شرکت صنایع، معادن و عمران رضوی از موسسات اقتصادی وابسته به آستان قدس رضوی در متراژ ۱۰۰ متر مربع ساخته شده و

آثار برای برخی حضرات معصومین از این مقدار کمتر باشد؛ ولی این آثار حداقل برای هفت نفر از آئمه از نظر اهمیت فرهنگ‌شناسی در رده بالایی قرار می‌گیرد که متأسفانه تا به حال هیچ اقدامی جدی پژوهشی نسبت به این ظرفیت‌ها انجام نشده. درحالی‌که تلاش عمده‌ای وجود دارد با موسیقی روز و در سبک‌های پاپ و... این کمبود را برطرف کنند. کافی است نگاهی به گذشته این سرزمین شود تا متوجه شویم چه سرمایه‌هایت فرهنگی و تاریخی داشتیم.

جاوید درباره علت انتخاب آوازهای رضوی به‌عنوان هدف پژوهش خود بیان می‌کند: من به‌صورت شخصی این پژوهش را شروع کردم و این به‌خاطر ارادت و علاقه قلبی است. درواقع زمانی که من این موضوع را پیشنهاد دادم و پذیرفته نیز شد؛ پس از ۱۰ سال تحقیق و گردآوری آثار بود.

جذابیت‌های مذهبی در قالب هنری

جاوید در پاسخ به تعیین چیرگی قوه هنری یا قوه مذهبی در آثار موسیقی رضوی گفت: اتفاقا نکته جالب در این مجموعه نمایش جذابیت‌های مذهبی در قالب هنری است. واقعا نمی‌توانید وجه هنری از مذهبی را جدا کنید. به عنوان مثال، در آوازهای مذهبی ذوقول، شما شیوه‌های می‌شنوید که در جای دیگر نمونه‌ای برای آن نداریم یا عرض ارادت‌هایی از منطقه کردستان داریم که در نوع خود کم‌نظیر هستند و به زیبایی خاص و مثال‌زدنی منقبت و مدح امام رضا(ع) را اجرا می‌کنند. ویژگی مهم این اثر هنرنمایی اساتیدی است که بر عهد نگهداشت و پاسداشت این میراث فرهنگی تا آخرین لحظه زندگی استوار بودند و عاشقانه‌های رضوی محور اصلی شخصیت و هویت زندگی آنها بود. جاوید تصریح می‌کند: بیشتر اساتید که شناسایی شدند در دوران کهنسالی بودند و عده کمی از آنها جوان بودند. در نظر بگیرید در طول ایجاد این اثر حدود ۱۲ استاد آواز گرانتدر این آثار از دنیا رفتند.

مسلماناقتن این چهره‌های درخشان در میان گستره جغرافیایی و متنوع ایران بزرگ که صدا البته اغلب گنماد بوده‌اند. کار سترگی است. ولی سؤال این است که سهم هزینه‌های پژوهشی این امور برعهده کیست؟ پژوهشگر موسیقی نواحی و آیینی درباره برآورد هزینه این نوع تحقیق بیان می‌کند: معادل ۱۵۰ تا ۱۶۰ میلیون تومان طی ۱۰ سال (تا ۱۳۹۰) هزینه شخصی کردم، بدون کمک هیچ‌کسی، تا این پژوهش از دل بیابان‌های ایران به جایی برسد. از همین جهت من هنوز حدود ۳۰۰ ساعت اثر ضبط‌شده از آثار مختلف استادان موسیقی بومی در خانه دارم که توان پژوهشی بسیار بیشتری برای بررسی دقیقه به دقیقه آنان لازم است.

شادخوانی‌های رضوی، یک هنر ناب ایرانی

بیان غم در موسیقی جلوه‌ای متفاوت و حتی جاذبه خاصی دارد. در تاریخ پرفرازونشیب دین نیز سوگ امری خاص است. ولی ترکیب این دو به‌خصوص حول محور شخصیت مظلومی همچون امام رضا(ع) باعث شده این تصور شکل گیرد که موسیقی رضوی مملو از حزن و اندوه است. جاوید درباره نسبت شادخوانی یا سوگ‌خوانی در این مجموعه تصریح می‌کند: وقتی از مولودی صحبت می‌کنیم درواقع به شادخوانی باعره می‌کنیم. مخصوصا مولودی‌های کردی مملو از شادخوانی‌های قشنگی است. اجرای زیبای کرمانی‌ها با عقاید بومی خودشان واقعا فرح‌بخش است. با وجود این ما در ستایشگری رضوی و حتی سلام‌خوانی نیز اساسا شادخوانی داریم. در سلام‌خوانی ما شوق انگیزترین لحظه یک قوم را در هنگام مشاهده بارگام امام رضا(ع) داریم که به جرات می‌توان گفت اجرای هر قوم ایرانی در بازگویی این لحظه در تمام دنیا بی‌نظیر است. حتی در موسیقی عربی نیز ما این سلام‌خوانی را نداریم. یک هنر ایرانی ناب از اقوام مختلف و بیانگر شغف یک لحظه خاص است. برای شادخوانی که حتما نباید اجرا شش‌وهشت باشد. ما بارها گفته‌ام موسیقی شاد در ایران تنها شش‌وهشت نیست. از آن سو سوگ‌خوانی حجم کمتری در میان آثار مجموعه دارد، چراکه بیشتر در روایت مرثیه به کار گرفته شده است.

موسیقی رضوی متکی بر سازهای ایرانی است

وجه بارز موسیقی رضوی همراهی سازهاست که همین همراهی نیز موجب کشف استعداد‌های این آلات و به‌کارگیری ظرفیت مغفول آنها برای بیان معارف رضوی شده است. جاوید می‌گوید: این آثار با انواع سازهای بومی اقوام بزرگ ایرانی همچون نی، تار، دوتار، دوزله، قیوز، ریاب، تنبور، دوهلک، بنجو (بینجو)، کمناچه، قیچک، تنبور و دف همراه است. درعین حال سازهایی مانند بنجو نیز در روند شکوفایی آثار با سازهای بومی مثل قیچک همراه شدند. استفاده از سازها بسیار متنوع

توسط سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی در قفسه‌های متعدد با ۴۶۰۰ نسخه کتاب تجهیز شده است. خاطرنشان می‌شود کتابخانه حرم مطهر با قدمت یک‌هزار ساله خود به عنوان هفتمین کتابخانه تأثیرگذار در تاریخ بشر معرفی می‌شود و در حال حاضر شهر و روستا زیر پرچم علمی و فرهنگی کتابخانه رضوی قرار گرفته است.

فقدان سند ملی برای حفظ و ضبط عرض

طنین موسیقی

به‌عنوان مثال می‌توان به شعر مخموملی، فراغی ترکمن، شعر جعفرقلی شاعر کرمانج، اشعار ملای جزیری از شاعران برجسته کرد، اشعار سیدی اوراقی و اشعار مراغ‌های اشاره کرد.

پتانسیل ناشناخته موسیقی ایرانی

لذا این حوزه چنان غنی و پربار است که باید پرسید چگونه برای کشف منابع نفتی و گازی محدود با عمر مشخص، بودجه‌های هنگفتی وجود دارد ولی برای این منابع فرهنگی بی‌نظیر و بی‌انتها که زاینده آثار جدید و تأثیرگذار است، بودجه و برنامه‌ای نیست.

بازبایی تاریخ گمشده موسیقی ایران از عرصه‌های مهم حفظ میراث فرهنگی است. پژوهش در حوزه موسیق نواحی فرصت مناسبی برای این امر است ولی گوئی موسیقی مذهبی این توانایی را دارد که پس از قرن‌ها ما را با پتانسیل درونی و ناشناخته موسیقی ایرانی آشنا کند. جاوید می‌گوید در این پژوهش خیلی از نکات جالب خود را نشان داد. به‌ویژه

برش

رونمایی گنجینه موسیقی رضوی

امیرمهدی حکیمی مدیرعامل مؤسسه آفرینش‌های هنری آستان قدس نیز از رونمایی گنجینه موسیقی رضوی خبر داد و گفت: این مجموعه در یک بازه زمانی ۱۰ ساله از سال ۹۰ شروع می‌شود، بخشی از اینها در مؤسسه ثبت و ضبط شده بود در دو سال گذشته نیز تعدادی به این مجموعه اضافه شد که کار پژوهش این را استاد هوشنگ جاوید انجام دادند و در هشت دسته‌بندی از سلام‌خوانی، چاووش‌خوانی، مدح‌خوانی و حوزه‌های دیگر آماده شده و کتاب ویژه آن به همراه هشت دفتر صوتی در قالب دی‌وی‌دی که هر کدام حاوی حدود ۳۰۰ ترک است در دهه کرامت رونمایی شود. در نوروز ۱۴۰۲ ۴۶ قطعه کوتاه از همین ترک‌ها را تصویری کردیم و در اختیار شبکه سیما و فضای مجازی قرار دادیم تا مردم به وسیله موسیقی فولکلور از نواحی مختلف ایران دل به زیارت حضرت رضا(ع) تازه کنند. در این دوره یک کتاب نیز همراه اثر منتشر شده است.

آلبوم

انتشار تازه‌ترین اثر علیرضا مشایخی

«آبسترکتوم» عنوان یکی از تازه‌ترین آثار موسیقایی منتشر شده با اجرای آثاری از علیرضا مشایخی، مدرس و آهنگساز پیشکسوت موسیقی کشورمان است که با همراهی تعدادی از نوازندگان ایرانی و خارجی در دسترس علاقه‌مندان موسیقی کلاسیک قرار گرفت. در این اثر موسیقایی که در قالب اجرای آثار فلوت و پیانوی علیرضا مشایخی از سال ۱۹۷۲ تا سال ۲۰۲۰ است، کلاریز کنناورز نوازنده فلوت و الگا کلیانکینا نوازنده پیانو گروه اجرایی را تشکیل می‌دهند. قطعات این آلبوم تحت تأثیر مفهوم چند فرهنگی آهنگساز شکل گرفته‌اند. مفهوم چند فرهنگی در موسیقی توسط علیرضا مشایخی حدود سال ۱۹۷۰ با تصنیف آثاری مانند «شور» و «شرق و غرب» که الهام‌گرفته از فضاهای موسیقی ایران و موسیقی کلاسیک غربی است، در سطح بین‌المللی معرفی شد. آهنگساز برای پیاده‌سازی این تفکر احتیاج به تئوری جدیدی چندصدایی داشت که مستقل از قواعد چندصدایی موسیقی کلاسیک بتواند در آثار موسیقایی، برخوردی چندفرهنگی را ممکن کند. همین تفکر به ابداع «تئوری مکمل» علیرضا مشایخی منجر شد.

نشر

ضلع یکم؛ روایت فرماندهان ژاندارمری

کتاب «ضلع یکم» نوشته عباس حیدری مقدم آرانی و محمد صناعی در سه جلد ۱۰۸۰ صفحه‌ای و با شمارگان ۲۰۰ نسخه توسط انتشارات سرو منتشر شد. این مجموعه سه جلدی بعد از سه سال مصاحبه با حدود ۹۰ نفر از رزمندگان

و فرماندهان ژاندارمری و تدوین مطالب راویان در سه جلد به چاپ رسیده است. جلد اول این مجموعه شامل چهار فصل است، که در فصل اول با ژاندارمری تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، در فصل دوم به نقش ژاندارمری در همراهی با مردم در پیروزی انقلاب، در فصل سوم به نقش ژاندارمری در مقابله با غائله ترکمن و دیگر مناطق استان‌های شمالی، و در فصل چهارم نقش ژاندارمری در امنیت‌یابدار در شرق کشور پرداخته است. جلد دوم این مجموعه حاوی تاریخ شفاهی رزمندگان ژاندارمری در مناطق مرزی با عراق است.

جلد سوم این مجموعه شامل سه فصل خاطرات شفاهی ماوریت‌های ژاندارمری در جبهه شمال غرب کشور، نقش آموزش و دانشجویان دانشکده افسری در دفاع مقدس و تأمین امنیت پشت جبهه در این دوران است.

